

# הקרוב הראשון במלחמת ההסברה של מדינת ישראל

## הטיפול בכתבי החוץ ב-1948

רפי מן

הללו פשוט תבטיי שנה. יאמרו: מה, רק אלה עומדים נגדנו?". על המצב בלטרון אמר:

מה נעשה שם? לקחנו שני גדודים שרק אתמול נכנסו לצבא, כי הברירה היתה ללכת לעזרת ירושלים או לא ללכת [...] אם יבוא לשם סופר צבאי מומחה, הוא מיד יעמוד על כך שאנשים אלה אינם חיילים, כי אדם הנמצא בצבא יומיים אינו חייל. הוא יפרסם את הדבר והוא יגיע לאויב [...] אם יפרסמו ידיעות על מידת הזיון שלנו ודרגת האימון – זה רק ידכא אותנו ויעודד את האויב, והתוצאות עלולות להיות חמורות מאוד.

בסיכום הדיון בנושא קבע בן-גוריון: "אין אנו יכולים לפתוח את החזיתות שלנו לסופרי חוץ"<sup>3</sup>. חילופי הדברים הללו בעיצומה של מלחמת העצמאות מציגים חלק מהסוגיות והדילמות הנוגעות להסברה ישראלית בעולם, בעיקר במהלך עימותים אלימים בין המדינה לבין שכנותיה או גורמים עוינים אחרים. דילמות אלה מלוות את ישראל מאז הקמתה, ולמעשה עוד קודם לכן, מראשית המפעל הציוני.

במאמר זה אני מבקש להרחיב את היריעה המחקרית בכל הנוגע לשיקולים, למנגנונים ולדרך הטיפול של ממשלת ישראל בכתבי החוץ ששהו בארץ בשלבים שונים של מלחמה העצמאות. כתבים אלה היו ערוץ מרכזי שבאמצעותו למד העולם באותה עת על המתרחש בישראל ובשכנותיה. התקופה שבה עוסק המחקר נחלקת לשני פרקי זמן. הראשון – מהחלטת האו"ם על תכנית החלוקה ב-29 בנובמבר 1947 ועד הכרזת העצמאות ב-14 במאי 1948. בזמן זה גורמי ההסברה והדוברות עמדו בקשר עם העיתונות הישראלית והזרה במסגרת ההגנה, הסוכנות היהודית והוועד הלאומי. בפרק השני – מהקמת המדינה ועד חתימת הסכמי שביתת הנשק עם ירדן, מצרים, לבנון וסוריה, שהאחרון בהם נחתם ב-20 ביולי 1949 – כבר פעלו גורמים ממשלתיים וצבאיים בכל הקשור למגעייה של המדינה הריבונית עם העיתונות הזרה.

### 1945-1947: "גן עדן" לכתבים זרים

שורשי הפעילות ההסברתית והעיתונאית במלחמת השחרור נעוצים ביחסי היישוב היהודי עם כתבי החוץ מסוף מלחמת העולם השנייה. מנגנון ההסברה העיקרי שהופעל באותה תקופה לקשר עם כתבי חוץ היה זה של המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. מנגנון זה

בראשית יוני 1948, כשבועיים לאחר הכרזת העצמאות ובעיצומם של הקרבות בכל רחבי הארץ, נדרשה הממשלה הזמנית להקדיש חלק משיבתה לדיון בשאלת ביחסו של צה"ל לכתבים הזרים שהגיעו לישראל. הנושא הועלה על ידי השר מרדכי בנטוב, שהסביר לעמיתיו את הנזק שעלול להיגרם למעמדה של ישראל בדעת הקהל בעולם בשל יחס בלתי תקין לכתבים הזרים, ובעיקר בשל הקשיים שמערימים עליהם בנגישות לחזיתות הלחימה.

בדיון הציגו ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון ושר החוץ משה שרתוק את שני הצדדים של הדילמה הנוגעת לנגישות עיתונאים לשדה הקרב ולחשיפת המציאות הצבאית בעיצומה של מלחמה. כמו במחלוקות ובעימותים אחרים שפרצו בשנים הבאות בין שני האישים, ניכר גם בדיון זה הפער בין נקודות המבט השונות: בן-גוריון, שהיה מודע לצורכי ההסברה, העניק עדיפות לשיקול הצבאי המובהק, ואילו שרתוק יחס משמעות רבה יותר לדרך הצגתה של ישראל בדעת הקהל.<sup>1</sup> באותה עת היה שר החוץ מודאג מדיווחים בעולם, שבאו ממקורות ערביים, על התקדמות האויב לעבר תל-אביב וכיבושה כביכול של נתניה. השאלה העיקרית שעמדה על הפרק נגעה לסיקור הקרבות הקשים על הדרך לירושלים שהתחוללו בלטרון. שרתוק הציג את ביקורתם, המוצדקת לדעתו, של כתבים זרים על שאין נותנים להם לסקר את המתרחש שם. "מדוע לא נותנים? מפני שלטרון אינה גזרה מוצלחת, מפני שהמפקד אינו רוצה שיראו את אנשיו עייפים. ומה התוצאה? הם [הכתבים הזרים] בטוחים שקרה אסון נורא ואנחנו מחפים עליו. מוטב שיבואו ללטרון ויראו שהאנשים עייפים, אבל הצבא הערבי ממנה והלאה, וכל הדיבורים על פריצה כנגד תל-אביב הם שקר וכזב."<sup>2</sup> בן-גוריון הגיב וציין כי הוא מכיר בחשיבותה הרבה של התקשורת הזרה, ובהשפעתה הרבה באמריקה הן על הציבור הכללי הן על היהודים. אך יש גם צד שני למטבע: "אם יבוא סופר חוץ שאינו ידיד מסור, וייראה את דלותנו – יפרסם את הדבר. הוא יספר שבכל החזית יש לנו שני תותחים (בנטוב בקריאת ביניים: 'לשם כך ישנה צנזורה'). המצרים חושבים שיש לנו 'מי יודע מה' ובורחים מפנינו, מה שאין כן הלגיון הערבי [הירדני], שזה צבא ממש, מאומן ומצויד היטב, שאיננו נופל ברוחו בהרבה מאתנו. וכשדבר דלותנו יתפרסם, כל המדינות

מקום בארץ "בלי שהיהודים יזמינו אותו וישלמו עבורו".<sup>7</sup> מנגד חלק הכתב ג'ון תייל (John Thale) מהעיתון *Chicago Daily News* שבחים לדוברי הסוכנות היהודית והגדירם כטובים ביותר בפלשתינה (Palestine's Best) ואף יעילים יותר מאלה של שלטונות המנדט.<sup>8</sup> באמצע שנת 1947 נכנס שחקן חדש לזירת ההסברה, דובר ה"הגנה", שהעביר מידע לכתבים זרים בארץ ואף בחו"ל. תחילת הפעילות נעשתה בקשר עם עיתונאים בצרפת, שהייתה למקור חשוב של כתבות לעולם על מאבק ההעפלה בכלל, ופרשת הספינה "יציאת אירופה תש"ז" (אקסודוס) בפרט. מי שהסתתר מאחורי כינוי זה באותה עת היה העיתונאי הבריטי היהודי משה (מוריס) פרלמן, לימים ראש יחידת הקשר לעיתונות הזרה בישראל. בארץ מונה לתפקיד דובר ה"הגנה" כתיאל כץ, אשר העביר לסוכנויות הידיעות הזרות הודעות לעיתונות, ומפעם לפעם אף נפגש עם כתבי חוץ חשובים כדי, כלשונו, "להסביר להם את מעשיה של ההגנה, מבלי להראות להם דבר".<sup>9</sup>

### מהחלטת האו"ם ועד הקמת המדינה: קשיים בתיאום

לאחר 29 בנובמבר 1947 מצא עצמו העיתונאי הזר, בעיקר אם היה אמריקני או בריטי, "אישיות חשובה עד למאוד באמת", כתב העיתונאי האמריקני קנט בילבי בספרו *דרך כוכב במזרח התיכון*, שבו תיעד את הקמת ישראל כמו גם את חוויותיו ככתב זר. "לגבי האמריקני לא היתה כל שעה בלילה מאוחרת מכדי להוציא את פקידי הסוכנות היהודית ממיטותיהם על מנת לשמוע מפיהם תגובה מיוחדת, או לשוחח איתם על העניין בדרך כלל, ולגבי העיתונאים הבריטים החשובים היה סר הנרי גרני, המזכיר הראשי בממשלת המנדט, מצוי בכל שעה", כתב בילבי, שייצג את העיתון *New York Herald Tribune*. לדבריו, המציאות בתקופה זו הייתה בבחינת "חלום מיוחד במינו בתולדות עיתונות חוץ". הכתבים נעו כמעט ללא הפרעה מן השטח היהודי לערבי, ונעזרו בשירות האלחוט הבריטי, "הרכבת הכחולה", כדי להעביר במהירות וביעילות אלפי מילים למערכות העיתונאים בחו"ל. אפשר היה לכתוב על המלחמה מדי יום בימו משלוש נקודות מבט: ערבית, בריטית ויהודית, וכל זאת מבלי שנדרשו להעביר את החומר לאישור של צנזורה.<sup>10</sup>

בפיקוד ה"הגנה" הועדפה בשלב זה מדיניות של הצנעת המידע על מהלכים צבאיים, שבוצעו בתגובה להתקפות ערביות. הדובר כץ קבל לפני ראש המפקדה הארצית, ישראל גלילי, על גישה זו. "בחוץ לארץ דורשים פרסום למעשינו, מבקרים אותנו על חוסר הפרסום. סופרי החוץ יושבים בארץ, ואנו מצניעים הליכותינו מפניהם. אני נמצא בעניין הזה בין הפטיש לסדן. אין תפקיד של דובר מתיישב יפה עם תפקיד של שותק (מאונס). אנשים שקשרתי איתם קשרים יחדלו להיות בקשר איתי, אם אני לא אהיה הראשון המודיע להם דבר. אני מתחנן בפניך שתפתור את הסתירה הזאת".<sup>11</sup>

לא רק מדיניות זו פגעה ביכולת ההסברה. תרם לכך גם ריבוי הגופים השונים שעסקו ללא תיאום במגע עם הכתבים הזרים והמקומיים. לצד דובר ה"הגנה" פעלו גם דובר הוועד הלאומי (בשמו הרשמי "הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ ישראל"), דוברי הסוכנות היהודית ועוד. גם בתוך הסוכנות היהודית פעלו בנפרד המחלקה המדינית והמחלקה להסברה ולעיתונות, ובכל אחת מהן הוכנה תכנית פעולה נפרדת לניהול ההסברה לקראת הכרזת העצמאות.<sup>12</sup> כץ, בשם ה"הגנה", הגיע להסכמה עם עורכי העיתונות העברית על הפעלת צנזורה, אולם היו

התעצב בעיקר בעקבות הפעולה הבריטית הנרחבת נגד הנהגת היישוב היהודי ב"שבת השחורה" ביוני 1946 ("מבצע אגתה", בשמו הבריטי). הבריטים ליוו את פעולותיהם הצבאיות בצעדי הסברה שכללו הודעות לעיתונות, מסיבות עיתונאים ותדרוכים. הם אף ערכו, בין היתר, סיור לכתבים הזרים במחנה לטרון, ששבו הוחזקו מנהיגי היישוב היהודי שנעצרו.<sup>4</sup> בראש פעילות ההסברה הבריטית בארץ עמד באותן שנים איש יחסי ציבור בריטי מנוסה, ריצ'רד סטאבס (Richard Stubbs).<sup>5</sup> כדי להתמודד עם פעילות בריטית זו הקימו אנשי הסוכנות ולטר איתן וגרשון הירש (לימים גרשון אבנר) "חדר עיתונות" סמוך למשרדי הסוכנות, וקיימו מדי יום תדרוך לכתבים הזרים, ובו הוצגו האירועים מנקודת מבטו של היישוב היהודי. בין היתר פעלו הדוברים להסב את תשומת לב העיתונות לאי דיוקים בהודעות הרשמיות של סטאבס, כדי לכרסם באמינותו של השלטון הבריטי.

זירת העיתונות הזרה באותן שנים תוארה בכתבה שפורסמה בנובמבר 1946 בעיתון *משמר* (לימים *על המשמר*). בכתבה הוגדרה ארץ ישראל כ"גן עדן לעיתונאים", מבחינת תכיפות האירועים החדשותיים ומידת העניין בהם. בכתבה חולקה אוכלוסיית כתבי החוץ לשלוש קבוצות בחלוקה שנתרה תקפה גם בתקופות מאוחרות יותר: (א) כתבי חוץ שהגיעו לשהות קצרה לא כדי לדווח מדי יום על המתרחש, אלא "על מנת לכתוב 'סטורי' או למסור את 'רקע' המאורעות". (ב) כתבי חוץ שייצגו את עיתוניהם באופן זמני בארץ, ושהו בה יותר משלושה חודשים. אלה עסקו בדרך כלל גם בסיקור שוטף של האירועים. (ג) עיתונאים (סופרים בלשון התקופה) מקומיים, מרביתם יהודים, שעבדו עבור סוכנויות הידיעות ועיתוני חוץ.

בכתבה *במשמר* הוצג הכתב הזר האופייני באמצעות דמותו הדמיונית של כתב בריטי, "מיסטר סקוט", שהגיע לביקור קצר בארץ. הוא בן 35, שירת בצבא, בא הישר מבריטניה או לאחר משימות סיקור בהודו או ביוון, שני מוקדי החדשות הבולטים האחרים באותה תקופה. מיד עם בואו הוא עולה לירושלים, שם התרכזו הכתבים הזרים. בירושלים פעלו מוסדות השלטון הבריטי וכן מערכת היומון באנגלית *פלסטיין פוסט* (לימים *ג'רוזלם פוסט*), ששימש מקור מידע חשוב לכתבים הזרים. "מיסטר סקוט איננו מתעניין ביותר בפוליטיקה, אך לעומת זאת יודע היטב את מלאכת העיתונות: כיצד לכתוב 'סטורי' מרתק, במה מעוניינים קוראי עיתונות ובמה אינם מתעניינים". בירושלים הוא יצר מגע עם לשכת המודיעין הממשלתית, אנשי הסוכנות היהודית והוועד הערבי העליון. הכתבה הצביעה על תופעה מוכרת גם ממקומות ומזמנים אחרים: עיקר הידע המוקדם של "מיסטר סקוט" על המצב בארץ היה מבוסס על מה שקרא בדיווחים של כתבים בריטים ואמריקנים, "מיסטרס סקוטים" אחרים שעבדו כמוהו, ועוד טרם יכיר לעומק את המציאות הארץ-ישראלית ודאי יורו לו עורכיו לצאת להודו או ליוון. בין היתר הודגש בכתבה כי איש מהכתבים הזרים ששהו באותה שנה בארץ לא שלט בעברית או בערבית.<sup>6</sup> על רקע זה הייתה חשיבות רבה לקשרים שקיימו הצדדים השונים למאבק בארץ ישראל עם כתבים כ"מיסטר סקוט".

בביטאון המקצועי הבריטי של העיתונאים, *World Press News*, פורסמו כמה טורים פרי עטם של עיתונאים ששהו בארץ באותה תקופה. כתב אוסטרלי טען כי כל כתב זר בירושלים נמצא תחת לחץ הסוכנות היהודית, בשעה שהמנהיגות הערבית מתקשה למצוא ערוצים לפרסם את גרסתם. כתב בריטי טען כי כתב חוץ אינו יכול לבקר בשום

בריטים מגן על הרובע היהודי. קולונל בריטי שליווה את הכתבים צוטט באומרו כי אם היהודים לא יקבלו סיוע מגורמים אחרים בעולם יכבשו הערבים לא רק את ירושלים אלא את כל הארץ.<sup>21</sup> בסיכום הפעילות של שירות המודיעין הבריטי, שפורסם לאחר תום המנדט, נכתב כי בין 1945 לסיום המנדט במאי 1948 באו לארץ ישראל 220 כתבים זרים, ובכל זמן נתון שהו בה לפחות שלושים כתבי חוץ.<sup>22</sup>

### לאחר הכרזת העצמאות: ביקורת פומבית על כשלי ההסברה

טענות על כשלי ההסברה ליוו את מדינת ישראל כמעט מרגע הקמתה. ההתנגשות בין שיקולי הביטחון לשיקולי ההסברה, ולא פחות מכך בעיות ארגון ותיאום בין גורמים שונים, הביאו במאי ובעיקר ביוני 1948 לגל של ביקורת נוקבת על הדרך בה מועבר המסר הישראלי לעולם. צלם העיתונות הנודע רוברט קאפה (Robert Capa) טען באזני עמיתיו כי בשום מקום אחר בסיוריו בעולם "החל מסין ועוד מוסקבה, מהודו ועד ארצות הברית, לא מצא יחסי ציבור גרועים כאלה".<sup>23</sup> הטענות בעניין זה זכו לביטוי בולט בכתבות ובמאמרים בעיתונות הישראלית. הבוקר, יומון מפלגת הציונים הכלליים, ציטט ביוני את דבריו של כתב זר כי הערבים כבר ניצחו במתקפת התעמולה. "במלחמה המודרנית תעמולה ונשק הם הציוד העיקרי, החשוב במידה שווה", נכתב בעיתון. "צריך שהממשלה תבין כי ינצחו לא רק תותחים ואווירונים – תנצח התעמולה".<sup>24</sup>

המציאות עם הכרזת העצמאות לא הייתה פשוטה, לא רק בתחום הצבאי. בלשונו הציורית של בילבי, ישראל נדרשה במאי 1948 לעמוד לא רק בפני פלישה של צבאות ערב, אלא גם להתמודד במקביל עם הסתערות של כתבי חוץ. לארץ הגיעו כ-55 נציגי של ארגוני תקשורת מוכרים מארצות הברית, בריטניה, צרפת, שבדיה, ארגנטינה, קנדה, צ'כוסלובקיה וכחצי תריסר מדינות אחרות. לאלה הצטרפו גם מאות "נובליסטים, כתבי טורים, משוררים, מחברי ספרות ילדים, במאים, דרמטורגים ומלומדים לשעות הפנאי [...] כל אחד מהם רצה במושב בשורה הראשונה כדי לחזות בלידת המדינה", כתב בילבי.<sup>25</sup>

לצד השינוי במציאות המדינית והצבאית עם כינון הריבונות הישראלית, השתנה גם מוקד הפעילות. ירושלים, הזירה העיקרית לפעילות העיתונות הזרה, הייתה באותה עת נצורה ומנותקת, ורק כתריסר כתבים זרים, ובהם נציגי ארגוני תקשורת חשובים, נותרו בה. מרבית הפעילות העיתונאית הועתקה לתל-אביב. לשירות הכתבים שנשארו בירושלים עמדה לשכת מודיעין ישראלית, אולם זו כשלה במתן מענה לצרכי העיתונאים, ישראלים וזרים כאחד. הכתבים האמריקנים והבריטים שנשארו בעיר הנצורה, עשו זאת על בסיס הבטחה מוקדמת של פקידים בסוכנות היהודית כי מיד עם צאת הבריטים יופעל שם שירות טלגרף שיחליף את "הרכבת הכחולה" של שלטונות המנדט. בילבי האשים בספרו כי הסוכנות "בגדה קשה בהבטחתה", שכן הקשר האלחוטי לא הוקם. משרד החוץ האמריקני אפשר לכתבים להעביר מברק אחד, משותף לכל הכתבים, באמצעות מערכת הקשר של הקונסוליה האמריקנית בירושלים, אך לא כתבות מפורטות.

השידורים הללו הביאו למחאה שהפנה ד"ר דב יוסף, המושל הצבאי של העיר, לאנשי הקונסוליה, בטענה שכך הם עוקפים את דואר ישראל וגורמים לו נזקים כלכליים.<sup>26</sup> יתר על כן, השימוש בערוץ האמריקני אפשר לכתבים הזרים לשגר לעיתוניהם מידע שלא עבר דרך הצנזורה

מקרים שבהם מידע שנפסל בידי הצנזורה נחשף בנאומים של אישים בכירים בהנהגת היישוב וצוטט בסוכנויות הידיעות הבינלאומיות.<sup>13</sup> במקרים אחרים פרסם דובר הסוכנות היהודית מידע שהצנזורה של ה"הגנה" פסלה לפרסום.<sup>14</sup>

טענות על מצב ההסברה נשמעו גם בהנהלת הסוכנות. "מצב הסברתנו ברחבי העולם כבי רע", כתב חבר הנהלת הסוכנות היהודית פרץ ברנשטיין לעמיתיו בהנהלה. "עבודתנו בתחום זה היתה תמיד לקויה מאוד, וחוסר הסדרה מתאימה מרוכזת ומאורגנת הכשילנו בעבר בעניינים חיוניים, אך כעת אני סובלים ממנו יותר מתמיד. הנני סבור שעלינו לגשת מיד לסידור שירות שקובע את קווי ההסברה ואת תכנה ושביחוד ייצור את הקשרים הדרושים בעולם לשם החדרת הסברתנו לדעת הקהל בעולם".<sup>15</sup>

בדיונים בדרגים הבכירים בראשית 1948 התמקדה תשומת הלב בעיקר בהסברה לציבור היהודי ולתושבים הערבים. אולם שרתוק ואישים אחרים קראו להקים "ועדת עיתונות" שתעסוק גם בהסברת חוץ, ובכלל זה בכתבים הזרים שהמשיכו להגיע לארץ.<sup>16</sup> אך גם הניסיון להקים גוף מרכזי לניהול ההסברה נתקל בקשיים. במאוס 1948 הוחלט להקים מחלקה למלחמה פסיכולוגית ותעמולה, שתפעל במסגרת ועדת הביטחון של הנהלת הסוכנות. בראש המחלקה, שתרכז את ההסברה ליהודים, לערבים ולתקשורת העולמית, נועד לעמוד העיתונאי טד לוריא מפלסטיין פוסט. בן-גוריון שיגר מכתב מינוי ללוריא ואף הקציב לפעילות זו אלף לא"י.<sup>17</sup> אולם מינוי לוריא עורר ביקורת מצד ראש המטה הארצי של ה"הגנה", ישראל גלילי, שהציע להותיר בידי דובר ה"הגנה", כתריאל כץ, את האחריות לעיתונות העברית, ולהפקיד בידי לוריא רק את עיתונות חו"ל ושידורים באנגלית.<sup>18</sup>

כץ, איש ה"הגנה", היה מודע לטענות שנשמעו גם בקרב כתבים זרים על ריבוי דוברים. בינואר 1948 המליץ, לקראת תדרוך לכתבים זרים בירושלים, כי מי שישוחח אתם לא יוצג כדובר, אלא כאיש המפקדה בעיר. "עיתונאי החוץ עצמם מתרשמים רע מאוד מריבוי של דוברים", כתב כץ (בכינויו ב"הגנה", "קמחי").<sup>19</sup>

לקראת הכרזת העצמאות חל שינוי במדיניות ה"הגנה" לגבי סיקור פעולות צבאיות וחשיפתן לציבור בארץ ובעולם. בראשית מאי 1948 כתב גלילי לקציני המטה כי גורמים שונים בארץ וחו"ל קובלים בצדק על רפיון התעמולה ועל חוסר ההבנה כי "התעמולה בתוך האומה והפעולה לעיצוב דעת הקהל העולמית הן אחד מכלי הזין החשובים במערכות בכלל, ובמערכה שלנו במיוחד". לדבריו, "חוש התעמולה שלנו רפוי ולקוי. יש סיבות לדבר, ובבחינה של תכונה קיבוצית הריהי תכונה יקרה, אולם צרכי המערכה עדיפים ויש לנקוט באמצעים מתאימים באופן שיתנו למבצעינו הפומבי הדרוש והנאמן בבית ובעולם". הערה בסיום המכתב חשפה את אחד השיקולים העיקריים לשינוי המדיניות – המאבק הפנימי עם ארגוני הפרושים, אצ"ל ולח"י, שפעולותיהם זכו לחשיפה לא מבוטלת, גם בארץ וגם בחו"ל.<sup>20</sup>

פעילות הסברה יהודית זו התקיימה במקביל לזו של המוסדות הערביים, האו"ם, אנשי חלק מהקונסוליות הזרות שפעלו בעיר, ובעיקר שירות המודיעין (הכינוי ששימש אז לפעולות הסברה, תרגום המילה Information) הבריטי, שהמשיך לפעול עד יציאת הכוחות הבריטיים. הפעילות כללה גם סיורים לכתבים, כדוגמת זה שנערך במאוס 1948 בעיר העתיקה בירושלים. לכתבים נמסר כי השליטה על חלקיה העבריים של העיר הועברה לידי הערבים, וכוח של 145 חיילים ו-43 שוטרים

# הלו מויש, מה חדש?

## שקט שורר במלון "ריץ" - מרכזם של עתונאי-חזי

גרשון אגרון בא ומייעץ להם, לעתונאים לסגל בארכיולוגיה רי יפי הארץ - כמובן שדבר זה מליגז אותם. זהו זריית מלח על הפצעים.

ובצד להם, לעתונאים, כאשר מכוונת הכתיבה שותקות, משה קים הם בשאלה מאט, לוגמים טי פה כרה בבאר, מנהלים שיתה על הא ועל דא, וכמובן, בין הזמ"נים" גם כותבים משה.

ישנה גם אינפורמציה מוויימת בעתונות, תיירים וסתם אנשים שיש להם מקורות פרנסה מתקשרים עם עתונים ערב יציאתם מ"ארצות הברית, מצדפת אי אפי ריקה הדרומית וכוחבים מזמן לזמן, סיישר" לעתונים, את אלה אין לראות ליד מכוונת הכתיבה ב. הריץ, אולם אפשר לראותם במסעדה, במרפסת המשקיפה לים, ובבאר כשהם מנלבלים שיתה עם שרירי העתונאים הזרים, המקצו ציים שעדיין גותרו לנו לפליטה.

לואים הילון מה"טיימס" וקנה בילבי מה"ניו יורק ארלד טריבי" ו"ן" עשו כמה שביעות בקפריסין, ב. הריץ נשאר עדיין ג'ון קארר באן, מה"ניו יורק טיימס", וויק טור בינשטיק (שניצל זה לא ככה מתאונה כשהמטוס שבו טס מי אפריקה הדרומית - גנרלסק) וקוגי

טרוויס, סוכנות אחת פולגית - פא"ם, אחת צרפתית, איי. פי. פי, אחת סובייטית - "טאט", אחת יהודית - יס"א - זהו הסיר כום של הסוכנויות הטלגרפיות ה"מהרבות ב. הריץ". אולם אלה אינן מתארות את ישראל, הם מהרובים ביהוד ב. פלאשט", כלר מר בידעות מהירות וקצרות, או לם ידיעות כאלה הן כעטות.

בעבר היו העתונאים שולחים "שיחות" עם אישים שונים, אולם העתונאי אמריקני שבא עכשיו מ"ניו יורק בשליחות עתונאית מוסר כי התוראה שניתנה לו היתה - למען השם, רק לא שיחות עם ווייצמן, בן גוריון ושרת. הקהל האמריקני כבר שבע אותם, ואף לצלמים העתונאיים, ישנה תוראה כזו.

ה"ליין" האמריקני הכין גליון מיוחד מוקדש לישראל והתלבט קשה, מה יהיה, תמונת השער, רק לא בן גוריון - טען הער-רן. עד שלבסוף החליט, שהאיש יהיה סגן האלוף משה דיין, והכ"י תובת התת התמונה היא: ראש הממשלה לעתיד לברא, כמובן ש"כתובת כזו עלולה עוד לגרום כאב ראש רב למשה דיין, מאחר שתעורר קנאה בין הברית - אר"ם לם היה בה משום ביטוי שזקקה לצבר לים רוצה גם לשמוע על אנשים אחרים במדינה ולא רק על ראש הממשלה.

הצלמים עם ילקוטיהם הגודר לים, צלמניות ונורות - ממלאים את "ריץ" ובכל הודמנות מתלוננים על קיפוחים, על שלא ניתן להם לגשת למקום המאורע, למד עשה, ישנו כחצי הריסר צלמים מארשרים, כלומר אנשים העובדים בשביל סוכנויות צילום מוכרות - אקמה", קיסטון", אקושייטד פרס" וכדומה, וכן נציגי סרטי ההרשות, מווייטון", פוקס" וכו', הם מנסים לתאר בצילום את ה"מתרחש בישראל, וכולם, כמובן, רוטנים על שירדה התענינות ב"ישראל בעולם, אין חדשות, הנחלת הדואר העמידה עכשיו ללשונם של הצלמים מכוונת חז"י



סגן אלוף משה (מויש) פרלמן האלוף ב"יט"ו...

הלו מויש, מה חדש? פעמיים ביום נשמעת קריאה זו מפי כתריסר עתונאים צמא חד שרת, כלפי סגן האלוף המחזיק הוידר מן הקומה השניה של רחוב הירקון 111 אל הקומה התחתית של מלון "ריץ".

בוים, פותח משה פרלמן את דבריו, יש לי משהו, שעלול אולי לעניין אתכם, הממשלה החליטה בישיבתה הבוקר לבטל את ניהוג של היתרי היציאה מן הארץ".

מה זאת אומרת? נשמעת קרי"א אה מאחד שיצא חפזן מן ה"באר" ועדיין הוא מחזיק כוסו בידו, האם היתר לצאת ללא כל הגב" להי? לא, מסביר הזובר, הן שחם אי שלוש ארצות מאושרות כאילו ישנן בעולם - ארצות ה"ברית ושווייץ. להן אין מחסור ב"דביוס" אולם אנו ארץ שנית, ו" משום כך אני מניח שתשארנה ההגבלות בדביוס, וכל אוחן ההג"בלות שישנן בבריטניה..."

וכך נמשכת השיחה של כמה דקות בין "מויש" - הוא משה פרלמן, ה"בוים", בצד עמד ה"צנח" והזוקן, כמה "עוברי אר"רה" סקרניים הקשיבו אף הם, מישור הפלים בדיחה, מויש לא נשאר חייב ועוד מעט הו"תדרין" (ה"בדיסונג" בלע"ז) נסתיים.



"יש חדשות?"



שאח ב. הריץ כאן אין למחוק, יש רק או לנצח או להפסיד.

אולם ה"בוים" היום הם ברובם קוראי עברית, ה"בוים" על פי רוב עזבו את המקום ועברו למקומות שהם עדיין בעמדים הראשונים של העתונים, ומשום כך שואל מישור, האם נכונה הידיעה שנתר

מויש פרלמן, מעריב 9.9.1949

של צלמי חוץ ביולי 1948. ביומנו כתב: "אם כי חלו שינויים ביחס לעיתונאים, הרי הצלמים עדיין סובלים מהגבלות והציגו כמה דרישות. אמרתי שעלי להתייעץ עם פרלמן ויגאל (דין, ראש אגף המבצעים)"<sup>35</sup>. לפחות במקרה אחד זיהו הכתבים הזרים גם הטעיה מכוונת בהודעה ישראלית לעיתונות. היה זה לאחר שהקולונל האמריקני דוד (מיקי) מרכוס, שהתנדב לסייע לצה"ל, נהרג בשוגג מאש חייל צה"ל בהרי יהודה בראשית יוני 1948. לכתבים נמסר כי הוא נהרג בקרב, או מכדור תועה של האויב.<sup>36</sup> זמן קצר אחר כך כתב טדי קולק מניו יורק לשר החוץ שרתוק: "את השמועות על הריגתו [של מרכוס] על ידי שומר משלנו אנו מנסים לטשטש. ברור שעובדות אלה גורמות להרבה אי נעימויות בין ידידים"<sup>37</sup>.

הטענות על ליקויי ההסברה הישראלית בחו"ל זכו לחשיפה בולטת בעיתונות בישראל, בין היתר הודות לשלושה אישים מוכרים שהעלו את הסוגיה על סדר היום. אחד מהם היה הסופר מקס ברוד, שנתן פומבי לדאגתו מדימויה של המדינה הצעירה בקרב הציבור המשכיל באירופה לאחר שחזר מביקור שם. בטר שפרסם בדבר, תיאר כיצד הגרסה הערבית זוכה לחשיפה רבתי בעיתונות בשווייץ, באיטליה ובמדינות נוספות. "שירות ההסברה שלנו ארגונו כל כך גרוע שהוא מסכן ממש את מדינתנו הצעירה", האשים ברוד.<sup>38</sup>

גם מאיר גרוסמן, שעמד בראש ברית הצה"ר הרוויזיוניסטית, השמיע דברים דומים בשונו בחו"ל. לדבריו, על אף האהדה הרבה לה זוכה ישראל בקרב ציבורים רחבים בעולם, בולטת הזנחה חמורה של תחום ההסברה, ובמשך שבועות שלמים חסרו ידיעות ממקור ישראלי על המתרחש בחזיתות. ידיעות כאלה, אמר גרוסמן, "העכירו את הרוחות ואף השפיעו לרעה על גיוס כספים למערכתנו"<sup>39</sup>.

הבולט במבקרים, שדבריו צוטטו בעיתונים שונים, היה הסופר ארתור קסטלר, שבא לארץ וכתב לעיתונים שונים בעולם על האירועים. קסטלר זכה בארץ ליחס חשדני מצד הממסד, בין היתר על רקע ספרו **גנבים בלילה**, שבו גילה אהדה לאנשי האצ"ל וסייע להאדרת דמותם בעולם. בחלק ממאמריו נקט קו ביקורתי על המתרחש בארץ בנושאים חברתיים ותרבותיים. ב-18 ביוני 1948 קבע במאמר שפרסם בפלסטיין פוסט כי התעמולה הישראלית והקשר עם כתבי החוץ הם "קטסטרופליים". הוא גם האשים כי "אצטלת סודיות", ירושת ה"הגנה", עוטפת את הצבא, ומשום כך נאסר לפרסם את שמותיהם של קציני בכירים בצבא.<sup>40</sup>

שירות המודיעין הישראלי מיהר להגיב במכתב למערכת פלסטיין פוסט, שהופץ במקביל לכל העיתונות העברית. במכתב נכללה תודה לקסטלר על שהעלה את הנושא על סדר היום, לצד הסבר על הקושי בארגון שירות הסברה ותעמולה מסודר ויעיל בחמישה השבועות שחלפו מהכרזת העצמאות. הוסבר כי העדיפות בגיוס כוח אדם וציוד ניתנה תחילה לצבא ולשירותים ציבוריים חיוניים, אך הובטח שיחול שיפור גם בתחום ההסברה. על הטענות בדבר סודיות יתר נכתב: "האנשים האחראים לביטחון הצבא אינם יכולים לשכוח אף לרגע כי מעצמה בלתי ידידותית נמצאת בתוך גבולותיה של מדינתנו", ומשום כך נדרשת זהירות רבה יותר מזו שנוהגים הערבים. הכוונה במשפט זה הייתה לנוכחות בריטים שטרם נסתיימה באותה שעה, בעיקר על רקע החשש מהזיקה בין בריטניה לממשלת עבר הירדן ולסיוע שקיבל הלגיון הערבי (הירדני) מהבריטים.<sup>41</sup>

טענות קסטלר על אי-פרסום שמותיהם של מפקדי הצבא הבכירים

הצבאית.<sup>27</sup> הכתבים שלא הצליחו להעביר את כתבותיהם מירושלים שיגרו מכתב מחאה לבן-גוריון והפעילו לחץ על כל הגורמים האפשריים עד שנציג הצלב האדום בעיר הסכים לסייע להעבירם לרמת עמון, ומשם הגיעו בדרכים עקיפות לתל-אביב.<sup>28</sup> אחרים בחרו לסקר את המלחמה מצדה הערבי.

אך גם בתל-אביב, שבה התנהלו מעתה מרבית המגעים בין הממשלה לכתבים הזרים, התעוררו בעיות קשות. כתבים שבו והתלוננו על טיפול לקוי בשירות המברקים של הדואר הישראלי בהעברת כתבותיהם למערכות בחו"ל. לעתים, כך נטען, היו מברקי העיתונות הדחופים מגיעים ליעדיהם בניו יורק, בשיקגו, בלונדון או בפריז רק 24 שעות לאחר שנמסרו למברקה. בסוף מאי דיווח דובר ה"הגנה", כץ, לבן-גוריון על "מרד" של העיתונאים, הרוגזים שמפטים אותם בקומוניקטים (הודעות לעיתונות) אך אין מוסרים להם מידע ממשי. בתגובה על הדיווח דרש בן-גוריון ממזכיר הממשלה זאב שרף ומשר החוץ משה שרתוק "שימצאו איזה סידור של קשר יעיל עם העיתונאים"<sup>29</sup>. למחרת הוא קיבל דיווח על תהליכי זרימת המידע שהגיע מן המטכ"ל לדובר כץ, וזה העביר אותו בין היתר גם לאחראים לקשר עם הכתבים הזרים, הגב' פיי דורון ואלכס מוסקוביץ. פעמיים ביום, בתשע בבוקר ובחמש אחר הצהריים נערכו תדרוכים במועדון "סקופוס" ברחוב הירקון, שם התרכזו הכתבים הזרים.<sup>30</sup>

הבעיות הארגוניות השתקפו, לדוגמה, בדרך שבה עודכנו הכתבים הזרים בראשית יוני על המצב הצבאי לקראת ההכרזה על הפוגה בקרבות. כך דיווח מעריב: "בשעה 5:30 עבר שליח מיוחד על פני בתי המלון ברחוב הירקון, שם מתרכזים רוב רובם של עיתונאי החוץ וקרא אותם לפגישה דחופה עם קצין גבוה של מטה צבא הגנה לישראל [...] העיתונאים, שהיו במצב של נים ולא נים אצו ללשכת המודיעין אך נתברר שהלשכה היתה סגורה. לכן התאספו כולם בפרוזדור, ושם, בתנאי צפופות, החל קצין המטה למסור את הדו"ח על המצב הצבאי בחזיתות השונות"<sup>31</sup>.

לצד בעיות בהעברת הידיעות לחו"ל, עיקר הטענות של הכתבים הזרים נגעו לקשיים בהגעה לחזיתות השונות ולמתן העדפה לכתבים מסוימים על פני אחרים. הרושם הכללי הוצג בדיון בממשלה: חלק משמעותי מהדיווחים בעולם הגיע ממקורות ערביים, והצלחות הצד הישראלי נדחקו בהם. עיתוני לונדון, לדוגמה, הבליטו בראשית יוני 1948 כותרות ממקורות ערביים בנוסח "הערבים מתקרבים לתל-אביב" ו"נתניה נכבשה", ונוצר רושם שיהודים עומדים להיות מובסים.<sup>32</sup> כתבים ישראלים התריעו על כך שישראל לא פעלה במהירות להזים ידיעות בלתי מדויקות ומזיקות מעין זו.<sup>33</sup>

העיתונאים הזרים ניצלו תחושה זו כדי להגביר את הלחץ על הממשלה, וטענו כי תנאי העבודה שנכפו על ידי הממשלה מונעים מהם להציג לעולם את "הדרמה של ההתחדשות הלאומית". בילבי נפגש לשיחה אישית עם שרתוק, שהסכים עמו על הצורך לשפר את האמצעים העומדים לרשות העיתונאים, אך הוסיף כי בן-גוריון הוא הפוסק האחרון בתחום זה.

לדברי הכתב האמריקני, כאשר הגיעו הטענות לבן-גוריון, אמר: "אני מעוניין בתוחמים ולא במאמרים". על כך הוסיף בילבי: "כעיתונאי, הקניטה אותי לעתים קרובות אי שימת ליבו לעיתונות, כפרט, כיבדתי את התמכרותו הכנה למאמץ המלחמה, ואף את יחס הזלזול מצדו לתעמולה אישית"<sup>34</sup>. למרות זאת הסכים בן-גוריון להיפגש עם משלחת

לח"ל. ב־17 בספטמבר, היום שבו נרצח ברנדוט, הוטל איפול על האירוע, והצנזור הצבאי קיבל הוראה שלא לאפשר שום שידור של ידיעה בנושא לח"ל. **במעריב** תיאר עזריאל קרליבך, בטור ביקורתי, את הטיפול הממשלתי הלקוי שמנע מכתבים זרים לדווח על הרצח גם שעות אחרי שברחבי העולם פורסמה הידיעה:

מתברר שאיזה פקיד בדרגה נמוכה מאוד נתן את הפקודה (הוא, דרך אגב, טרם הועף ממשרתו). על דעת עצמו, ואחר כך הוא פחד לגשת אל שר הביטחון או שר החוץ ולשאול. בן־גוריון ושרתוק היו בישיבה, והפקיד לא העז לגשת אל הדלת, לדפוק ולשאול את השרים להוראות. העולם, חשב הפקיד החלמאי הזה, יכול לחכות [...] העולם המחוצף לא חיכה לחכם הזה. העולם פרסם בינתיים את הידיעה בנוסחה הערבי־אנגלי. וזה יצר את הרושם הראשון. ומישראל – אף מילה. ושתיקה כהודאה.<sup>46</sup>

סוכנות הידיעות "פלקור", בבעלות הסוכנות היהודית, שימשה ערוץ נוסף להפצת מידע לתקשורת בעולם. "פלקור", שהוקמה ב־1934, הפיצה הודעות לעיתונות של ההנהגה הציונית וטקסטים שכללו התפלמסות עם עמדות ופרסומים של גורמים שונים, דוגמת פוליטיקאים בריטים וכתבות בעיתונות העולמית.<sup>47</sup> לרשות "פלקור" עמדו משאבים מצומצמים, שאפשרו לה רק להפעיל משרד קטן בארץ ומשרד נוסף בניו יורק. **במעריב** תקף דוד גלעדי בחריפות את התקציב הזעום שהועמד לרשות "פלקור" והציגו כאחת הסיבות לכשל ההסברתי של ישראל בעולם.<sup>48</sup> בסוף 1948 הועברה "פלקור" לאחריותו של פרלמן ולמעשה נסגרה.

### העדפת עיתונאים חשובים או כאלה ש"אפשר לסמוך עליהם"

מדיניות ההסברה, בכל הקשור לאמצעי התקשורת הבין־לאומיים, התבססה על מתן עדיפות בנגישות למידע, לראיונות ולאזורי הלחימה לעיתונאים שנמנו עם אחת או שתיים מהקבוצות הבאות: כתבים שייצגו עיתונים אמריקנים ובריטים מרכזיים ו/או מי שזוהו כבעלי עמדה אישית אוהדת לישראל ולמאבקה.

ברשימת העיתונאים שנציגיהם הוכרו כראויים לסיוע מיוחד בלטו הניו יורק טיימס, ומתחרהו העיקרי באותה עת, ניו יורק הרלד טריביון (נסגר ב־1966),<sup>49</sup> שבועון החדשות לייף, וכן טיימס הלונדוני ומנצ'סטר גרדיאן. בילבי, שליח הרלד טריביון בישראל בחלק מימי המלחמה, הסביר זאת כך: "את הניו יורק הרלד טריביון ואת הטיימס קראו אנשים, שהיו מעוניינים בישראל בעיקר, ואנשים בעלי חשיבות בחיים הציבוריים והפרטיים. הוא הדין לגבי טיימס הלונדוני, אחד היחידים בין העיתונאים הבריטיים בעלי ההשפעה שניסה לשמור על שיווי משקל בהגשת החדשות על מלחמת הערבים והיהודים. המנצ'סטר גרדיאן הגיע למעמד מיוחד, משום שזה היה העיתון הבריטי הגדול היחיד שתמך בישראל בתדירות".<sup>50</sup>

הצמרת המדינית בישראל והפקידות עקבה בדקדקנות אחר הכתבות והמאמרים בעיתונאים אלה על הסכסוך הערבי־ישראלי. נציגי עיתונאים אלה זכו לא פעם לראיונות, לשיחות רקע (לפרסום ללא ייחוס למראיין) או "אוף דה רקורד" (לא לפרסום) הן מבכירי השלטון בישראל והן במדינות השכנות. עיתונאים אלה שימשו לא פעם ערוץ חשוב להעברת מסרים לממשלות שונות באמצעות כותרות בעיתונאים. בילבי זיהה את ראובן שילוח וולטר איתן, שני עוזריו העיקריים של שר החוץ שרת, כמי שעסקו בכך מטעם משרד החוץ. הם נהגו למסור לכתבים

באו על רקע שמועות שהופצו כי קצינים זרים בכירים ממלאים תפקידי פיקוד מרכזיים בצה"ל. לאחר פרסום מאמרו של קסטלר דווח ששמונה כתבים זרים הצטרפו לדרישה שמפקדי צה"ל "ייצאו מהמחותרת ויגלו את זהותם".<sup>42</sup>

### לשכת קשר משותפת למשרד החוץ ולצה"ל

שינוי משמעותי בדוברות הישראלית חל בתחילת יולי, כחודש וחצי לאחר הכרזת העצמאות, עם מינויו של משה (מוריס) פרלמן לראש לשכת המודיעין לעיתונאי חוץ. פרלמן היה יהודי אנגלי שערך בעבר את עיתון הסוכנות היהודית בלונדון *Zionist Review*, ואחר כך פרסם כתבות בעיתונים בריטיים. בין היתר הצטרף לספינת המפעלים "תאודור הרצל", ויחד עם העולים שהיו על סיפונה גורש לקפריסין.

הישגו של פרלמן היה כפול: הוא ידע ליצור קשר אישי ומקצועי טוב עם העיתונאים וזכה באמונם, ובמקביל הצליח בתחום הארגוני. בניגוד לפיצול שאפיין את גופי הדוברות לפני הכרזת העצמאות ואף אחריה, הרכיב פרלמן לשכת קשר שהופעלה כיחידה אחת, אף על פי שאנשיה, פרט לפרלמן עצמו, השתייכו לגופים שונים, האחד צבאי והשני אזרחי. הלשכה הייתה משרד משותף של יחידת הקשר לעיתונות של המטכ"ל ושל המחלקה לעיתונות ומודיעין של משרד החוץ. באחריות הלשכה היה, בין היתר, הטיפול בכתבים הזרים ואספקת ידיעות על הנעשה בישראל בכל השטחים; מסירת מידע לעיתונות הישראלית בנושאי צבא וחוץ; העברת מידע על האירועים בישראל לנספחי העיתונות בניציגויות ישראל בעולם. פרלמן עצמו שימש במקביל בשני תפקידים: מנהל מחלקת העיתונות והמודיעין במשרד החוץ, ומפקדה, בדרגת סגן אלוף, של יחידת הקשר לעיתונות של צה"ל. מתחתיו פעלו שני סגנים: אברהם הרמן ממשרד החוץ ורב סרן כתריאל כץ מצה"ל, שאליו גויס במאי עם התפרקות ארגון ה"הגנה"ל, וצוות גדול שהורכב מאנשי שני הגופים.<sup>43</sup>

לשכת הקשר שבראשה עמד פרלמן פעלה תחילה מבית פרטי ברחוב בן־יהודה בתל־אביב והחל מספטמבר 1948, ממלון ריץ בעיר, שם גם נערכו תזרוכים לכתבים. בין העיתונאים הזרים שררה בדרך כלל הערכה לפרלמן על הדרך שבה ניהל את הלשכה. גם הצנזורה זכתה לעתים למחמאות, בעיקר בהשוואה ל"צנזורה מדינית, צבאית ונואלת" שהופעלה הצד הערבי, כלשונו של בילבי.<sup>44</sup> על הצנזורה הישראלית כתב:

פעמים רבות לאחר שמסרתי את מברקי היה הצנזור התורני מתחקה על עקבותיי במלון או במסעדה, כדי להסביר לי את התנגדותו למשפטים מסוימים. תמיד הייתי בן חורין לחזור למשרדו ולטעון בפניו את טענותיי. הצנזור היטה תמיד אוזן קשבת לדברי, ובמקרים רבים הותר פרסומם של משפטים, שקודם לכן נפסלו. סגן אלוף פרלמן היה נוהג לדון בתלונות מיוחדות על הצנזורה, ולעתים קרובות היה מצדד בטענת העיתונאי בהתנצחות דברים עם הצבא. ככל שהלכה המדינה והתקדמה, כן חלה הפרדה גדולה יותר בין עניינים צבאיים לבין עניינים מדיניים. העיתונאי היה בן־חורין לבקר קשות את בן־גוריון, שרת, או את הממשלה כולה, אם היה רצונו בכך.<sup>45</sup>

למרות זאת היו תקלות קשות, בעיקר בעת אירועים דרמטיים כמו פרשת "אלטלנה" ורצח מתווך האו"ם, הרוזן פולקה ברנדוט, בידי אנשי לח"י. במקרים אלה זעמו הכתבים על עיכובים במסירת המידע לכתבים, ולעתים אף בהחזרת הטקסטים מהצנזורה ובשידור המברקים

החשדנות העמוקה נגעה לא רק לתחושות הלב של הכתבים הזרים, אלא נבעה גם ממה שהוגדר כחשש ביטחוני מפני האפשרות שכתבים זרים יעבירו מידע לידי האויב, ולא רק באמצעות כתבותיהם. במיוחד רווח חשש זה מפני עיתונאים בריטים אשר עלולים היו למסור מידע מסווג לגורמים באותה "מעצמה בלתי ידידותית" שהוזכרה בתגובת לשכת המודיעין הישראלית, לטענותיו של קסטלר.

לא הייתה זו חשדנות מופרזת וחסרת בסיס, שכן כתבים זרים נחשבו מקורות לגיטימיים לגורמים שביקשו לאסוף מידע מודיעיני ברמה המדינית, האסטרטגית ואף הטקטית. בילבי לא הסתיר בספרו את העובדה כי כמה פעמים לאחר שנפגש עם אישים ערבים בכירים, בהם מזכיר הליגה הערבית עזאם פחה והמלך עבדאללה זומן לשיחה עם בן-גוריון ושיתף אותו במה ששמע.<sup>60</sup> גם בדו"חות מודיעין של ארגון ה'הגנה' נכללו ידיעות שהגיעו מעיתונאים ששימשו מקורות מידע. בדו"ח שהוכן בינואר 1948, לדוגמה, נכלל, בין היתר, מידע שמקורו בצלמים זרים על 600 אנשי כנופיות ערביות שחדרו לארץ ישראל מסוריה, מצוידים בנשק אוטומטי, ולבושים במדים בדומים לאלה של הצבא האמריקני. על פי המידע שהגיע מהם תכננו באותה עת הכנופיות להוציא לפועל פעולה גדולה ורצינית בירושלים או בקיבוץ בית הערבה.<sup>61</sup>

### סימביוזה ותחרות בין העיתונות העברית לזרה

מנגנוני ההסברה של המוסדות היהודיים בארץ הפרידו מסוף מלחמת העולם השנייה בין הטיפול בכתבי העיתונות העברית והעיתונות היהודית בעולם, לבין כתיב החוץ. הפרדה זו התבססה על קהלי היעד השונים ועל אופיים של אמצעי התקשורת. בזירה המקומית שררה אמנם הסכמה נרחבת באשר למטרת העל של הקמת מדינה, אך העיתונאים, אשר רבים מהם היו בבעלות מפלגות, התמקדו לא פעם בהבדלים שבין הגישות השונות לדרך המאבק ובגווני הגוונים של התפיסות השונות. אולם ההפרדה המתוכננת הזו לא תמיד הייתה תקפה, בגלל הקשרים ההדדיים העמוקים בין העיתונות הארץ-ישראלית לכתבים הזרים. זיקה זו העמיקה משני טעמים. האחד, היו עיתונאים מקומיים לא מעטים שלצד עבודתם בעיתון ארץ-ישראלי הועסקו גם על ידי עיתונאים, סוכנויות ידיעות ותחנות רדיו ברחבי העולם. אותם עיתונאים יהודים מקומיים חבשו שני כובעים, אשר אפשרו להם להרחיב באופן משמעותי את מקורות המידע שלהם.

גם במלחמת השחרור בלטה זיקה הדוקה זו, שהייתה לתועלת שני הצדדים. כך הציגה זאת כתבה, אחת מרבות, על המועדון בו נהגו להיפגש עיתונאי החוץ: "לרוב העיתונאים הזרים יש 'עוזרים' מקומיים, המביאים להם ידיעות שרק עיתונאי עברי, שיש לו קשר ישיר עם הצבור, יכול לקלוט אותן. וסגני העיתונאים הללו ממלאים את המועדון שאון והמולה והתרועעות ללא גבול, כי הם משתדלים להוציא מעיתונאי החוץ ידיעות שרק עיתונאי חוץ זרים זוכים לקבלן מפי נציגי או"ם, ומפי שרי ישראל המעדיפים לדבר עם גויים מאשר עם יהודים".<sup>62</sup> מבחינת מנגנוני ההסברה, העסקת עיתונאים וישראלים כעובדי ארגוני תקשורת זרים הייתה בדרך כלל מבורכת, שכן לכתבים אלה קל היה יותר להחדיר את נקודת המבט הישראלית לדיווחים לחו"ל. הטעם השני היה ההזנה ההדדית בין אמצעי התקשורת המקומיים והזרים, שבאו לביטוי בעיקר בצייטוט ואף בתרגום ידיעות מן העיתונות הזרה לעיתונות העברית. הכתבים הזרים שפעלו בארץ שימשו ערוץ

מסוימים מידע שישראל ביקשה לפרסמו בעולם, מבלי שייחסו את מקור הידיעות אליה. בכך אימצו את שיטות הפעולה של משרדי החוץ בווינגטון ובלונדון, בהפצת מידע מסוג זה שלעתים היה מדויק ואמין, ולעתים לא דווקא.<sup>51</sup>

כתבים שלא נמנו עם קבוצה זו, זכו לטיפול ידידותי פחות. בינוי 1948 דווח על תקרית בין איש הלשכה, קפטן מוסקוביץ, לבין שני עיתונאים מצ'כוסלובקיה, שבקשתם להצטרף לסיור עיתונאי חוץ לירושלים לא נענתה. השניים מחו על כך ובלהט הוויכוח אמר להם הקצין הישראלי, "לכו לעזאזל". הכתבים טענו כי מיום שהגיעו לתל-אביב חשו ביחס מפנה כלפיהם בהשוואה לכתבים אמריקנים.<sup>52</sup> במחנה המקופחים נמצאו גם כתבים שייצגו עיתונים יהודיים בעולם. עורך העיתון היהודי פרעסע בבואנוס איירס, יעקב בוטושאנסקי, שביקר בארץ באוגוסט 1948, התקומם בפומבי נגד היחס האדיש של לשכת הממשלה לכתבי חוץ, "כלפי עיתונאים-אורחים יהודים, ובייחוד כלפי סופרים של העיתונות האידית".<sup>53</sup>

עדיפות ניתנה, כאמור, גם לעיתונאים זרים שזוהו כתומכי הציונות והמאבק להקמת המדינה. הממסד הישראלי שיווע בעיקר לכתבים שלצד מעמדם המקצועי היו מוכנים להתגייס לקידום ענייניה של ישראל, או שהגיעו עם אהדה בסיסית מראש. שאלת נאמנותם של הכתבים, בבחינת "הלנו אתה או לצרנו", אפיינה את היחס לכתבים הזרים לפני הקמת המדינה ואחריה. במעריב נכתב כי הכתבים האמריקנים "אינם מסתירים את התפעלותם" מהישיגה של ישראל, ואילו הבריטים מרבים למתוח ביקורת על ממשלת ישראל ומדיניותה.<sup>54</sup> קנת בילבי כתב כי כאשר הגיע למשרדי הסוכנות היהודית בניו יורק להסדיר את נסיעתו לארץ, סיפר לו קצין העיתונות כי כתבותיו של אחד הכתבים שקדמו לי אפשרו ל"הקדים את רעיון המדינה היהודית בדור אחד".<sup>55</sup> נראה כי הכוונה לעיתונאי הומר ביגרט (Homer Bigart), שכתב להרלד טריביון שהגיע לפלשתינה לאחר שזכה בפרס פוליצר על עבודתו ככתב במהלך מלחמת העולם השנייה, ודיווחיו מפלשתינה נחשבו אוהדים לתנועה הציונית. ביגרט עצמו הודה שנים אחר כך כי ההתלהבות ששררה בארץ לקראת סיום תקופת המנדט "סחפה אפילו שועל זקן כמוני".<sup>56</sup>

בין העיתונאים שזכו לנגישות מיוחדת היה העיתונאי הבריטי היהודי ג'ון קמחי, שסייע עוד טרם מלחמת העצמאות לפעילות ההסברה הציונית. קמחי היה, בין היתר, כתב סוכנות הידיעות הבריטית רויטר, ומשום כך לידיעות שפרסם לא פעם ממקורות ציוניים הייתה תהודה רבה. כשהגיע לארץ במהלך המלחמה פורסמו כתבותיו בין היתר בפלסטיין פוסט ובעל המשמר. בזכות מעמדו המיוחד נמנה עם הכתבים המעטים שהותר להם להגיע לקו החזית בלטרון. הסירוב לאפשר נגישות לקו זה למרבית כתבי החוץ הועלה בדיון בממשלה.<sup>57</sup> כעבור שנים אחדות, כאשר החל לאסוף חומר לספר על מלחמת השחרור, העניקו לו בן-גוריון וכתב המלצה ובו כתב כי קמחי "נאמן על שני דברים: יחס של הוקרה ונאמנות למדינה ולצה"ל, ורצון כן להיות אובייקטיבי".<sup>58</sup>

החשש מפני כתבים שלא זוהו כאוהדי ישראל ניכר בכל הדרגים. בדיון בממשלה שצוטט בתחילת המאמר הביע בן-גוריון דאגה מכך שהמצב בחזית לטרון ייחשף ל"סופר חוץ שאינו ידיד מסור". באוגוסט 1949, כאשר תוכנן סיור כתבים במשלטים בפיקוד המרכז, ביקש הפיקוד שלצד עיתונאים ישראלים ישותפו רק עיתונאים יהודים מחו"ל "שאפשר לסמוך עליהם".<sup>59</sup>

שתוך כחודש וחצי מהקמת המדינה כבר הופעל גוף הסברתי משולב של משרד החוץ וצה"ל לקשר עם כתבי החוץ. המדובר בשילוב בין-ארגוני נדיר בזירות המפוצלות והמסוכסכות של הפוליטיקה והביורוקרטיה הישראלית.

המחקר מעלה כי חלק ניכר מהבעיות המלוות את ההסברה הישראלית עד עצם היום הזה באו לביטוי כבר ב-1948: מתחים בין הצורך בחשיפה לצורכי הסברה לבין ראיית מערכת הביטחון את צורכי הסודיות הכרוכים בפעילות צבאית, מורכבות התיאום בין גורמים שונים הבאים במגע עם הכתבים הזרים, בעיות בהתמודדות עם מצבי משבר שבהם יש צורך בפעולה הסברתית מיידית ויעילה (כפי שאירע בפרשת "אלטלנה" וברצח ברנדוט), והימנעות מהשקעת משאבים מספקים בהסברה. ולצד אלה – גם הנטייה להציג את "כשלי ההסברה" כנימוק העיקרי לקשייה של ישראל בזירה הבין-לאומית, על בסיס הנחת יסוד שכל פעולותיה של ישראל הן מוצדקות ומוצלחות כשלעצמן, ניכרה כבר ב-1948.

### הערות

- 1 ר' מן, המנהיג והתקשורת: דוד בן-גוריון והמאבק על המרחב הציבורי 1963-1948, תל-אביב 2012, עמ' 151-160, 194-214.
- 2 פרוטוקול ישיבת הממשלה הזמנית 7/48, 2.6.1948, ארכיון המדינה, עמ' 8.
- 3 שם.
- 4 "עיתונאים סיירו אתמול בלטרון", **הצופה**, 4.7.1946, עמ' 1.
- 5 Giora Goodman, "Palestine's Best: The Jewish Agency's Press Relations, 1946-1947", *Israel Studies*, 16, 3 (2011) pp. 1-27 (להלן: "Palestine's Best", Goodman).
- 6 לז, "כתבי החוץ הללו...", **משמר**, 12.11.1946, עמ' 2.
- 7 שם.
- 8 Goodman, "Palestine's Best", p. 12.
- 9 כתריאל כץ, "ההגנה, הצבא והעיתונות העברית", בתוך: **ספר השנה של העיתונאים תש"ט**, תל-אביב תש"ט, עמ' 256.
- 10 קנט בילבי, **דרך כוכב במזרח התיכון**, ירושלים 1950, עמ' 138-139 (להלן: בילבי, **דרך כוכב**).
- 11 מכתב מקמחי (כץ) להלל (גלילי), 12.12.1948, ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון (להלן: אצה"ל), תיק 35-481/1949.
- 12 מכתב מצבי לוריא ליוסף יזרעאלי, 9.2.1948, אצה"ל, תיק 35-481/1949.
- 13 מכתב מכתריאל כץ לבן-גוריון, 27.1.1948, ארכיון בן-גוריון (להלן: אב"ג), חטיבת התכתבויות.
- 14 יומן ב"ג, אב"ג, 22.2.1948.
- 15 מכתב מברנשטיין לחברי הנהלת הסוכנות, 27.1.1948, אב"ג, חט' התכתבויות.
- 16 יומן ב"ג, אב"ג, 2.1.1948.
- 17 יומן ב"ג, אב"ג, 18.3.1948; מכתב ב"ג ללוריא, 28.3.1948, אב"ג, חטיבת ההתכתבויות.
- 18 מכתב מרמ"א לאמתי (ב"ג), 27.3.1948, אצה"ל, תיק 1469-230/1972.
- 19 מכתב מ"קמחי", 16.1.1948, אצה"ל, תיק 35-481/1949.
- 20 מכתב מ'הלל' (גלילי) לראשי האגפים, 6.5.1948, אצה"ל, תיק 102-6127/1949.
- 21 "עיתונאי חוץ סיירו בעיר העתיקה בירושלים", **המשקיף**, 16.3.1948, עמ' 1.
- 22 Goodman, "Palestine's Best", p. 23, n. 22.
- 23 ארתור קסטלר, **הבטחה והגשמה**, ירושלים 1950, עמ' 279.
- 24 "העברים ניצחו בקרב התעמולה", **הבוקר**, 10.6.1948, עמ' 3.
- 25 בילבי, **דרך כוכב**, עמ' 138.
- 26 זאב לקויר, "בירושלים יש לשכת מודיעין...", **על המשמר**, 20.10.1948, עמ' 2.

מידע משמעותי לא רק לעולם, אלא גם לאזרחי ישראל. העדיפות שניתנה במקרים רבים לכתבים זרים בהגעה לנקודות בחזית לצורך הסברה בעולם, הביאה לכך שחלק לא מבוטל מן הכתבות שפורסמו במהלך המלחמה בעיתונות הישראלית על הקרבות תורגמו מהעיתונות הזרה. כך לדוגמה פרסם **מעריב** תיאור הרואי, מלווה בצילומים, על הנעשה בקיבוץ מותקף בדרום הארץ – פרי עטו של צלם לייף, פרנק שרשל (Frank Scherschel).<sup>65</sup> עשרות כתבות מסוג זה ראו אור בישראל במהלך המלחמה.

במקרים אחרים עלה בידי הכתבים הזרים לפרסם מידע שלא אושר בידי הצנזורה בארץ, אשר לאחר פרסומו בחו"ל צוטט גם בעיתונים הישראלים. הפרקטיקה של "על פי פרסומים זרים", המשמשת את העיתונות הישראלית במאה העשרים ואחת לעתים קרובות בכל הקשור לנושאים ביטחוניים רגישים, הייתה מוכרת ונפוצה מאוד כבר בימי מלחמת העצמאות. בראשית יוני 1948, כאשר עדיין הוטל איפול על זהותם של מפקדים בכירים בצה"ל פרט לרמטכ"ל יעקב דורי, צייט **מעריב** בהבלטה ידיעה של סוכנות הידיעות אסושיאייטד פרס כי קצינים אמריקנים ממלאים תפקידי פיקוד בצה"ל.<sup>64</sup> הידיעה פורסמה יממה לפני שהבכיר בקצינים אלה, דוד מרכוס, מפקד חזית ירושלים, נהרג. דוגמה נוספת מני רבות הייתה הדיווח על הקרבות הקשים בלטרון בעיתונות הישראלית, אשר התבסס בין היתר על דיווחי רשת הרדיו קולומביה (לימים CBS) בארצות הברית.<sup>65</sup> גם על הקרבות בירושלים דיווח **מעריב** במאי 1948 בעמודו הראשון תחת הכותרת: "רויטר מודיע על 'מלחמת דמים' בחוצות ירושלים"<sup>66</sup> יתר על כן, גם אירועים פוליטיים הובאו בעיתונות במקרים מסוימים במתכונת זו. באוקטובר 1948 דיווח **מעריב** על פגישה רשמית ראשונה בין ראש הממשלה בן-גוריון לנשיא חיים ויצמן. על ידיעה חתום היה "סופרנו", אך בתוכה נכללה פסקה כי "עיתונאי חוץ מוסרים כי בפגישה יידונו בשאלת הסמכויות ובשדה פעולתו של נשיא המדינה".<sup>67</sup>

למרות שיתוף הפעולה, שבה ועלתה במהלך המלחמה בפי העיתונאים הישראלים הטענה כי הם מופלים לרעה בהשוואה לעמיתיהם הזרים בכל הקשור לקבל מידע ולנגישות לאישים בכירים. בפגישה שנערכה ביולי 1948 בין נציגי אגודת העיתונאים לבין נציגי הממשלה והצבא שטיפלו בקשרים עם העיתונות, נדונה בין היתר הדרישה ל"אי הפלייה בין עיתונאי החוץ לעיתונאי הארץ".<sup>68</sup> אבל גם חודש אחר כך, כאשר הממשלה ובנק ישראל ביקשו להציג את המטבע החדש של המדינה, הם בחרו לעשות זאת תחילה במסיבת עיתונאים עם הכתבים הזרים ולא עם עיתונאים ישראלים.<sup>69</sup> גם במקרים אחרים נפתחו מסיבות עיתונאים של אישים בכירים בפנייה באנגלית לכתבים זרים, ורק אחר כך נפנו הדוברים אל נציגי העיתונות הישראלית.

סקירת מערכת היחסים בין מדינת ישראל לבין הכתבים הזרים במלחמת העצמאות מצביעה על כך שגורמים בכירים בממשלה הבינו את חשיבותה של ההסברה באמצעות עיתוני העולם, בין היתר משום שזו הייתה חלק בלתי נפרד מהמורשת הציונית מימי הרצל<sup>70</sup> וסוקולוב.<sup>71</sup> כחלק מגישה זו זכו כתבים של ארגוני תקשורת חשובים בעולם, וכן עיתונאים זרים שזוהו כתומכי הצד הישראלי, בעדיפות בנגישות למקומות ולאישים, על פני עמיתיהם הישראלים.

בנסיבות של התארגנות חפוזה של מוסדות ריבוניים במדינה שזה עתה הוקמה, בעיצומה של מלחמה, התעוררו קשיים לא מעטים בהפעלת מנגנונים יעילים למטרת הסברת החוץ. אולם ראויה לציון העובדה



R. Kluger, <i>The Paper: The Life and Death of the New York Herald Tribune</i> , New York 1986	49	"השלמת השלטונות עם התערבות חוץ וגילוי סודות מדיניים לזרים", <i>חרות</i> , 8.3.1949, עמ' 2.	27
בילבי, <i>דרך כוכב</i> , עמ' 149.	50	בילבי, <i>דרך כוכב</i> , עמ' 142-143; ע' איילון, "הקצינים הבריטיים טרם הוצאו", <i>על המשמר</i> , 2.6.1948, עמ' 2.	28
שם, עמ' 150-151.	51	יומן ב'ג, אב"ג, 28.5.1948.	29
"קצין העיתונות של ישראל שולח עיתונאים צ'כוסלובקים לעזאזל", <i>מעריב</i> , 15.6.1948, עמ' 5.	52	יומן ב'ג, אב"ג, 29.5.1948.	30
"אלפי ילדים יהודיים באמריקה הדרומית מתחנכים לקראת חיים חלוציים בא", <i>על המשמר</i> , 12.8.1948, עמ' 4.	53	"אנו עומדים בשערי ג'נין, תול-כרם, לוד ורמלה", <i>מעריב</i> , 2.6.1948, עמ' 4.	31
עד ראיה, "המועדון הריק", <i>מעריב</i> , 17.8.1948, עמ' 3.	54	ש' לונברג, "לונדון עושה פומבי ל'ניצחונות' ערביים", <i>דבר</i> , 2.6.1948, עמ' 1.	32
בילבי, <i>דרך כוכב</i> , עמ' 139.	55	דוד גלעדי, "150 לירות לחודש להסברה ישראלית", <i>מעריב</i> , 18.6.1948, עמ' 7.	33
יוסף לפיד, "תתעניינו קצת פחות במה שחושבים עליכם", <i>מעריב</i> , 18.4.1961, עמ' 5.	56	בילבי, <i>דרך כוכב</i> , עמ' 143-144.	34
ביו היתר: ג' קמחי, "יום חם בלטרון", <i>על המשמר</i> , 28.5.1948, עמ' 1. ג' קמחי, "הקרב על הפסקת האש" (מ"חזית לטרון"), שם, 1.6.1948, עמ' 1.	57	יומן ב'ג, אב"ג, 15.7.1948.	35
מכתב מבין-גוריון "לידידים ולחברים" 16.5.1955, אב"ג, חטיבת ההתכתבויות.	58	"דוד מיכאל מארכוס", <i>הצופה</i> , 15.6.1948, עמ' 3.	36
מכתב מדן לנר למשה פרלמן, 7.8.1949, אצה"ל, תיק 29-2169/50.	59	מכתב מקולק לשרתוק, 24.6.1948, אב"ג, חטיבות ההתכתבויות.	37
בילבי, <i>דרך כוכב</i> , עמ' 31, 60.	60	מכס ברוד, "פנקס קטן: דברים גלויים על שירות החוץ שלנו", <i>דבר</i> , 4.6.1948, עמ' 3.	38
"מתכניות הערבים", מכתב לטנא, 26.1.1948, אב"ג, חטיבת ההתכתבויות.	61	"מתנגדינו חוששים שהיהודים יגיעו לרבת עמון", <i>מעריב</i> , 16.6.1948, עמ' 5.	39
ש"ח, "עיתונאי החוץ הללו...", <i>מעריב</i> , 24.6.1948, עמ' 2.	62	Arthur Koestler, "In the Beginning", <i>Palestine Post</i> , 18.6.1948, p. 4.	40
פרנק שרשל, "ביקרתי בקיבוץ בנגב – בזמן הרעשה מצרית", שם, 8.6.1948, עמ' 3.	63	"שרות המודיעין מסביר ליקוייו", <i>הצופה</i> , 21.6.1948, עמ' 4.	41
"קצינים אמריקאים – בשירות צבא ישראל", שם, 19.6.1948, עמ' 4.	64	"עיתונאי חוץ תובעים לגלות זהותם של מפקדי ישראל", <i>מעריב</i> , 20.6.1948.	42
"מערכה כבדה ליד לטרון", שם, 26.5.1948, עמ' 2.	65	מכתב מפרלמן לרמטכ"ל דורי, סקירה ותקן, 20.3.1949, אצה"ל, תיק 439-1308/1950.	43
"רויטר מודיע על 'מלחמת דמים' בחוצות ירושלים", שם, 25.5.1948.	66	בילבי, <i>דרך כוכב</i> , עמ' 153.	44
סופרנו, "בן-גוריון אצל ויצמן", שם, 10.10.1948, עמ' 1.	67	שם, עמ' 148-149.	45
"לתיאום הפעולה בין העיתונות והממשלה", <i>הצופה</i> , 13.7.1948, עמ' 4.	68	ע"ק [עזריאל קרליבך], "מי רצה את הרצה?", <i>מעריב</i> , 24.9.1948, עמ' 6.	46
"הבנק והמטבע", <i>מעריב</i> , 16.8.1948, עמ' 2.	69	א' איילון, "פלקור: סיפורה של סוכנות הידיעות של הסוכנות היהודית", <i>קשר</i> , 4 (1988), עמ' 76-71.	47
מרדכי נאור, "הרצל כיחצ"ן", <i>קשר</i> , 40 (2010), עמ' 4-10.	70	ד' גלעדי, "מדוע אין שומעים את קולנו", <i>מעריב</i> , 18.6.1948, עמ' 7.	48
גדעון קוזן, "מסמך סוקולוב: נייר עבודה אסטרטגי ראשון של ההסברה הציונית", שם, 41 (2011), עמ' 65-77.	71		